

Karsai György klasszika-filológus, egyetemi tanár. Kutatási területe: homérosi eposzok, görög és római színháztörténet.

Legutóbbi írása az *Ókorban: Az Epidicus és a Truculentus új fordítása* elé (2022/1).

Paris, a hős

Karsai György

Az *Ilias* és az *Odysszeia* a hősi helytállás gazdag példatára. A hős, aki a csatatéren bizonyítja hősi erényeit, örök időkre helyet kap a harcos hősök között. Ugyanakkor a görög mítoszokban számtalan olyan hősnő és hős szerepel, aki tetteivel, morális értékeinek következetes vállalásával kétségtelenül kiérdemli a *hős* megnevezést, mégsem jutna eszünkbe a fenti hős kategóriában számon tartani őket.¹ Aias, Achilleus, Agamemnón, Diomédész vagy a másik oldalon Priamos, Hektór, Déiphobos kétségtelenül harcos hősök, miközben egy mitológiai történet hőst – amilyen például Orpheus, Narkissos, Daidalos vagy Hippolytos –, bár kétségkívül *hős*, mégsem jutna eszünkbe a fent elsoroltakkal egy kategóriában tárgyalni. A jelen tanulmányban a harcos hősök világából, az *Ilias* férfi hősei közül vizsgálom egyet, a trójai Parist, az ő hős mivoltának kérdését állítva vizsgálódásom középpontjába.

A csatatér különleges világában különleges érdemekkel kell kivívni a hős státuszt. Az összecsapás, a fegyveres harc jól körülhatárolható kvalitásokat követel: komoly fizikai erőt, bátorságot, kitartást, ügyességet, nem utolsósorban pedig a fegyverek megfelelő használatában való jártasságot. Az *Ilias* hősvilága rendkívül gazdag, végtelenül árnyalt, hiszen az imént néven nevezett harcos hőskön kívül olyanok is kiérdemlik az ἐπιεικελος ἀθανάτοισιν ('az istenekhez hasonlatos') hős-megjelölést, mint a harci eseményekben egyébként nem túl kiemelkedő Maión Haimonidész,² hogy a második ének hajó- és vezérkatalógusában³ szereplő megannyi nagy hőst már ne is említsük, akik vagy semmilyen hős-tettet nem hajtanak majd végre Trója alatt, vagy éppencsak említésre kerül nevük a harcok leírásakor (például Schedios és Epistrophos Phókisból,⁴ vagy Tlépolemos, Héraklész fia,⁵ s még sokan mások).

Van azonban az *Ilias*nak egy hőse, aki zavarba ejtő módon a fenti hős és/vagy hős kategóriák egyikébe sem sorolható be egyértelműen: Paris. Mert egyrészt harcol, hogy csak a leghíresebb, trójai szempontból legdicsőbb – bár az *Ilias*ban nem szereplő – haditettét említsük, nyilvánvalóan ő ejt halálos sebet Achilleuson.⁶ De az *Ilias*ban is színre lép harcosként, bár ezt nem szokták kiemelni a szakirodalomban. Pedig nem is egyszer látjuk őt, amint sikeresen harcol a görögök ellen: megölte a csatamezőn Euchénórt, a korinthusi jós, Polyidos fiát,⁷ megsebesíti Diomédészt is,⁸ s bár Diomédész gúnyolódik azon, hogy Paris *csak megkarcolta a talpát*,

... ὥς εἴ με γυνὴ βάλοι ἢ παῖς ἄφρων:
κωφὸν γὰρ βέλος ἀνδρὸς ἀνάγκη οὐτιδανοῖο.

... *annyi, mikéntha egy asszony lő rám, vagy buta gyermek*
annyi, mikéntha egy asszony lő rám, vagy buta gyermek
Ilias XI. 389–390⁹

mégis Odysseusnak kell segítségére sietnie, hogy kihúzza sebéből a nyílveesszőt. Ezután Diomédész már nem tér vissza a harcba, a görög táborba húzódik vissza, mert *kinja gyötörte*.¹⁰ Paris megölte még Déiochost is, s ezúttal, egészen kivételesen, dárdát használt.¹¹

A fenti példák bizonyítják, hogy Parisnak akár a trójai harcos hősök közt is megbecsült helye lehetne, csak Aineias és Déiphobos ölt meg nála több görögöt, s persze Hektór, de az ő harminc ellenséggel történt leszámolása megközelíthetetlen minden trójai számára, nemhiába ő *Trója védelmező bástyája*.¹² Paris neve 56-szor fordul elő az *Ilias*-ban, Alexandrosként 11-szer, s ha összeadjuk a kétféle említést, 67-szer szerepel, illetve beszélnek róla az eposzban,¹³ ami ugyancsak a harcos hős státuszt erősíti, hiszen ezen a téren is csak Hektór előzi meg a trójaiak közül.

Paris-Alexandros trójai királyfi – Apollodóros szerint Hekabé és Priamos ötven fia közül a második.¹⁴ Átok kísérte születését: „Tróját félelmet hozol a világra!” – így szólt Hekabé vészjósló álma,¹⁵ s a jós Aisakos Paris megszületését, illetve esetleges életben hagyását mint a Tróját fenyegető legnagyobb bajt nevezi meg.¹⁶ Így lesz belőle szülei által fájdalmasan halálra szánt, kitett gyermek az Ida hegyén. Ettől a pillanattól fogva természetesen tudható, hogy ez a gyermek épségben és egészségben fel fog nőni – merthogy a kitett csecsemő megmenekülése kultúrtörténeti toposz, lásd például Oidipus, Perseus, vagy Romulus és Remus, Mózes stb. történetét; mind kitett gyermek s mind felnőtt – hogy aztán ez neki, szűkebb, vagy tágabb közösségének jó lesz-e, boldogságot jelent-e, az már egy olyan kérdés, amellyel itt terjedelmi okokból nem tudunk foglalkozni. Azután eljönnek hozzá Hermész vezetésével az olymposi istennők, hogy egy nagyon különös, korrupcióval terhelt szépségverseny keretében – a tét a *Miss Olympos* cím elnyerése – döntőbíróként Aphroditének ítélje az aranyalmát, s ezért a tettéért megkapja a lehetőséget, hogy elrabolja világ legszebb halandó nőjét, Helenét férjétől, a spártai királytól, Menelaostól. Innen már egyenes út vezet oda, hogy a nőrablásért, a vendégjog sárba tiprásáért bosszút kiáltó görögök harcba induljanak Trója ellen, s máris Homéros eposzában, az *Ilias*-ban vagyunk: az immár tíz éve tartó trójai háború tizedik évében kapcsolódunk a történetbe.

Paris az első trójai harcos, akit a csatamezőn feltűnni látunk. Teljes harci felszerelésben „szállt az isteni képű Paris trósz sorok élén” (III. 16), s ez a fegyverzet, ez a száguldás, ez a látvány minden képzeletet felülmúló. Hallgassuk, vagy inkább nézzük, milyen ez a Paris, ez a hős harcos:

*válla fölött párdubcőrt hordva s a szépívű íjat,
és kardot, s a kezében két jó érchegyű dárdát
rázva kihívta a legderekabb argív daliákat,
hogy vele megverekedjenek ott a dühös viadalban.*

Ilias III. 17–20

Ha valakinek valaha is kételyei voltak Helené választásával kapcsolatban – már ha nem teljesen erőszakos elrablásról volt szó tíz évvel ezelőtt ott, Spártában –, hogy ezért a férfiért elhagyta Menelaost, most minden kérdésére választ kapott. Hiszen egy ilyen férfinak, *ennek a férfinak* egyszerűen nem lehet ellenállni! Párdubcőr úszik mögötte a levegőben, ott lobog válla fölött ez a majdnem héraklési attribútum – jó, az ő hadivértje nem oroszlánbőr, na de ez sem véletlen: a párdubcőr sokkal szebb, pöttyös, több színben pompázik, egyszerűen *szép*! És a fegyverei: egy egész arzenállal – íjjal, karddal, két dárdával¹⁷ – ront a görögökre, senki nem merhet szembeszegülni. Mind-

1. kép. A Paris-Menelaos összecsapás zárópillanata: Aphrodité megmenti Parist Menelaos kardjától. Johann Heinrich Tischbein, 1757

ehhez még ordít is. Ugyan ki merne egy ilyen hős-jelenséggel kiállni, megverekedni? Sajnos azonban az első görög harcos, akivel szembekerül(ne), nem más, mint az egykor megsértett férj, Menelaos. Ő, amint megpillantotta Parist, „fegyveresen szökkent szekéről nyomban a földre” (III. 30). Fegyvereiről, öltözékéről, egyáltalán, külsejéről egy szót sem mond Homéros, egyszerűen a szikár tényt közli: Menelaos meg akar verekedni Parisszal.

*Hát hogy az isteni Parisz őt meglátta az első
hadsorban, kedves szíve megdobbant kebelében,
s vissza a népe közé hátrált, hogy a vést kikerülje.
Mint aki sárkányt lát s meghököl a hegyszakadéokban,
s megfordul, s megfogja a lábát lent remegése,
így süllyedt ismét a vitéz trószok tömegébe
istenti-képű Parisz, megijedve az Atreidától.*

Ilias III. 30–37

Pedig milyen szépen együtt volt minden ahhoz, hogy lezárjuk a kérdést: Paris az eposz jelentős hősai közé sorolandó. Igaz, gyanús lehetett volna, hogy attól a pillanattól fogva, hogy megjelent a színen, a III. ének 14. sorától a jelenet végéig, a 75. sorig mindig ott van az *epitheton ornansa*, a θεοειδής (Devecserinél „istenti szépségű”, illetve „istenti képű”).¹⁸ Négyyszer ismétlődik a jelző, vagyis minden alkalommal, amikor Parist néven nevezi a szöveg. És igen, jelenetről beszélek, ami nem szóhasználati slendriánság részéről, hanem annak a (persze sokakkal osztott) meggyőződésnek kiemelése, hogy Homéros képekben, illetve jelenetekben, sőt, ha nem lenne nyilvánvaló anakronizmus, legszívesebben azt mondanám, filmszerű jelenetekben gondolkodik. A θεοειδής nem a harcos hősök visszatérő jelzője, s a csatamezőn bizonyosan nem tartozik a legnélkülözhetetlenebb tulajdonságok, jellemzők közé. Egyszer Priamost illeti még ezzel a jelzővel Homéros,¹⁹ ami azt jelenti, hogy a θεοειδής szövegkörnyezettől függően akár vonatkozhat egy, az általános emberi mértéket felülmúló, magasztos megjelenésre, az előkelő, ünnepélyes, istenhez méltó arcvonásokra is. Hogy Paris esetében azonban be kell érünk a nyers, egyszerű ’nagyon szép, isteni szépségű’ értelmezéssel, bizonyítja, hogy amikor Hektór a Menelaos megpillantásától gyáván megfutamodó Parist szidalmazva árasztja el, folyamatosan fivére mihaszna, csak bajt hozó szépségét szapulja:

*Gyász-Parisz, arcra remek, csábító, nőkbe bolondult,
bár ne születél, vagy pusztultál volna te nőtlen.
Én bizony ezt kívánnám, s több is volna a haszna,
mint hogy ilyen szégyen légy most mindenki szemében.
Hisz bizonyára nevetnek rajtad a fürtös akhájok,
kik jó harcosnak hittek, mert annyira szép vagy
arcra, de lelkedben nem akad sem erő, se merészség.
Íly ember létedre kiszálltál fürge hajókkal
tengert átszeltél, jó társakat egybetereltél,
s más néphez keveredve a szép asszonyt eloroztad
távol országból, ángyát gerelyes daliáknak?
Várad, apád, meg egész néped kárára-bajára,
ellenség örömeire, gyaláztatára magadnak?
Lám, ugye nem várod be Arész-kedvelt Menelaoszt?
Megtudnád, kinek őrzöd most viruló feleségét.*

*S nem használna a lant s mindaz, mit adott Aphrodité,
itt ez az arc s ez a haj se, midőn porral keveredsz el.
Gyáva a trójai nép, másképen már bizonyára
kőből volna köpeny rajtad, hiszen oly sok a vétked.*

Ilias III. 39–57

Paris egyetlen pillanatig sem vitatja Hektór igazát:

*Hektór, ennyi igaz, joggal, nem jogtalanul szídsz:
sziklaszilárd a te szíved örökkön, akár a szekerce,
mely átvágja a fát, mikor értő férfi a törzset
bárkához hasogatja, s erőt ad a férfierőhöz,
ennyire nemremegő a te elméd is kebeledben.
Mégse gyalázzad ajándékát arany Aphroditénak,
nem vethetjük el azt, ami isteni híres ajándék,
istenek adják, ember meg nem szerzi magától.
Most, ha kívánod, hogy viadalra, csatára kiálljak,
ültesd csak le a trószokat és az akháj daliákat,
és a középre eresszetek engem s hős Menelaoszt,
hogy Helenéért s minden kincsért megverekedjünk:
és amelyik majd győz, s derekabb leszen ebben a harcban,
fogja a kincseket, és vigye el békében az asszonyt:
s kössön a többi barátságot, s vágván igaz esküt,
lakjátok ti rögös Tróját, s ők térjenek újra
lőnevelő Argoszba s akháj szépasszonyu földre.*

Ilias III. 59–75

Paris nem magyarázkodik, nem mentegetőzik, nem keres kibúvókat, mindössze enyhén parafrázálva megismétli fivére, a legnagyobb trójai harcos hős, Hektór gúnyos-megvető leírását, amikor azt mondja: „Mégse gyalázzad ajándékát arany Aphroditénak, / nem vethetjük el azt, ami isteni híres ajándék, / istenek adják, ember meg nem szerzi magától...” (64–66). Vagyis hétköznapi prózára fordítva az elhangzottakat, Paris egyszerűen azt mondja: ’igen, Hektór, te hihetetlenül erős, hatalmas hős vagy, nincs nálad jobb harcos, én meg, mit csináljak, nem tehetek róla, szép vagyok!’ És még hozzátesszi: ’igen, megfutamodtam a harctól, mert megijedtem Menelaostól!’ Na de ez utóbbiért aligha tehetnénk szemrehányást neki! Az vesse Parisra az első követ, akit nem töltene el a rettegés, amikor megpillantja a bosszúszomjas, tíz éve csakis a végre eljött bosszú pillanatáról álmodozó, állig felfegyverzett Menelaost, aki – gyönyörű homérosi hasonlattal leírva – mint „kiéhezett hegyi oroszlán, amikor szarvasra lel, mohón, bosszúra vágyva, [...] fegyveresen szökkent szekéről a földre” (III. 23, 29).

Paris háborúmegoldó javaslata, felajánlása, mint láttuk, pofonegyszerű: vívjon meg a két érdekelt férfi, a férj és a nőrabló/csabító, a győztes vigye a nőt és a kincseket, a többiek meg kössenek békét. És most ne gondolkozzunk el azon, hogy ez a korszakalkotó ötlet az elmúlt tíz évben senkinek nem jutott eszébe. Abszurd, komikus, vagy végtelenül tragikus ötlet-e ez a párviadal-javaslat, ki-ki döntse el, de hogy Homéros itt valami nagyon fontosat mond egy háború indítékairól, lefolyásáról és lehetséges végkifejletéről, lezárásának módjáról, az nem kétséges.

Paris ötlete azonnali és osztatlan sikert arat, Hektór átkiált a görög táborba, hogy a két sereg összecsapása – ne feledjük, ez lenne az eposz első harci jelenete – elmarad, mindenki

foglaljon helyet, nézzék meg inkább együtt a Paris–Menelaos-összeecsapást.²⁰ Görögök és trószok mind boldogan szót fogadnak, fegyvereiket leteszik, s leülnek a körbe a földre, ezzel kijelölve a küzdőteret, a mindjárt kezdődő előadás színpadát (III. 111–115). A harmadik éneknek általában a „szemlélgetés a falról” alcímet adják a kiadások, s ez arra a részre utal (III. 121–244), amikor a várfal magasából Helené bemutatja Priamosnak a csatamezőn (ezek szerint békésen várakozó) görög vezéreket, Agamemnónt, Odysseust, Aiaszt, Idomeneust – hogy az is csak most, a háború tizedik évében jut eszébe Priamosnak, hogy megérdeklődjön, ugyan kik szeretnének hosszú idő óta, ilyen kitartóan bejönni a várba, már szinte szót sem érdemel.

A küzdő felek sorsot húznak, s Paris kezdeti az összeecsapást. Ez az archaikus kori fegyverzetet ismerve óriási előny, hiszen nincs az a pajzs, amelyet a bronzhegyű, kőrisfa dárda néhány méterről elhajítva – már persze ha célba talál – át ne szakítana, majdnem biztosan halálos sebet ejtve. Kivéve ezt az esetet, mert:

*...Alexandrosz kivette nagyármú dzsídáját,
s meghajította az Átreidészt vele domboru pajzsán;
csak hogy az érc hegye elgömbült, nem törte keresztül
azt az erős pajzsot...*

Ilias III. 346–348

Kinek-kinek fantáziájára bízom, hogy vajon milyen mozzanattal vetette ki nagyármú dzsídáját, amely ily csúfosan leszerepelt az összeecsapásban. Paris részéről sajnos ezzel be is fejeződött ez a nem akármilyen téttel bíró, a háborút lezárni hivatott, Trója és nem utolsósorban saját sorsát megpecsételő párviadal. Ami ezután következik, az Paris megalázó harctéri veresége, Menelaos ország-világ előtt bizonyítja, hogy mennyivel dicsőbb harcos nála. A hősi erényeket csillogtató, fegyvertára minden eszközével – dárdájával, kardjával, sőt pusztá kezével – öt háromszor is a halál küszöbéig juttató Menelaos diadala egyetlen pillanatra sem kétséges. Előbb dárdájával úgy találja el, hogy az Paris pajzsát, vértjét – pontosabban a bátyjától, Lykaóntól kölcsönként vértjét (332–333), mintha neki nem is lenne... – áttöri, ingét (*chitonját*, 359) is átszakítja, s Paris éppen csak el tud hajolni, hogy ne hatoljon be *ágyékán* (*παρὰ λαπάρην*, 359) a rettenetes fegyver. Ezután ezüstszőgű kardjával (*παρὰ λαπάρην*, 361) ront Menelaos szegény Parisra, a sisakjára csap le vele (362–363), de az „három- s négyfele tört tüstént, s kiesett a kezéből” (363). Dühöng is Menelaos, s ebben a kudarcban már – nem ok nélkül! – isteni beavatkozást lát (igaz, átkát rossz helyre címezi [365–367], amikor az igazságtalan kudarcért Zeusnak tesz szemrehányást, hiszen ő ezúttal nem tett semmit). Végül, harmadik nekifutásra pusztá kézzel támad Parisra,

*...nekiszökve sisaktaraját megfogta azonnal,
s megfordítva, a vértés akhájok fele húzta.*

Ilias III. 369–370

Különösen figyelemre méltó ennél a jelenetnél, hogy Homéros egyetlen szót sem veszteget arra, hogy bemutassa, hogyan reagál Paris az őt érő durva támadásokra. Utoljára azt hallottuk-láttuk, hogy egy ügyes mozdulattal sikerült elhajolnia Me-

nelaos dárdája elől, azóta a teljes passzivitás jut osztályrészéül. Menelaos azt csinál vele, amit akar, ő csak áll, ha a fején egy kardot tör szét Menelaos, azt éppúgy szó nélkül tűri, mint hogy a következő pillanatban sisakjánál fogva a hóna alá csapja, s a görög tábor felé húzza a porban. Élettelen, mozgásra képtelen bábu. Ki-kí együttérzéssel vagy jóleső kárörömmel hallja, hogy „Gyöngye nyakán fojtogatta Pariszt sokhímetű szíja” – lám, ezt eddig nem tudtuk, hogy neki még a sisakszíja is *sokhímetű*, vagyis szép! –,

mely tartotta, álla alatt kifeszülve, sisakját.

S elvonszolja talán, s nyer is evvel fényes örök hírt

[Menelaos],

*Aphrodité, Zeusz lánya ha nem veszi észre azonnal,
és a leölt bika bőrét el nem tépi az állán,
hát izmos keze így csak üres sisakot ragadott el.*

Ilias III. 371–376

Negyedik kísérlet nincs, ezt jól tudjuk a népmesék óta; ettől a pillanattól kezdve Menelaos elbukott:

*Ölni akart s ismét nekiugrott hős Menelaos
dárdával, csak hogy kiragadta Parist Aphrodité
könnyen, mert isten: sürű takarta a testét,
s illatozó, kenetes hálótermébe helyezte.*

Ilias III. 379–382

Az ének hátralévő mintegy nyolcvan sorával most nem foglalkozhatunk, elégedjünk meg annyival, hogy végre minden hős oda került, ami az ő „szakterülete”, ahol kiemelkedő képességei és érdemei elvitathatatlanok: Menelaos ott őrvong a csatamezőn, Parist keresve, *hátha rálehetne* (III. 449–450), míg Paris Helenével *ott hált a szép faragott ágyon szerelemben* (III. 448).

Itt most akár le is zárhatnánk az *Ilias* harmadik énekének elemzését. Én magam évtizedeken át ezt is tettem, nem minden kutatói-tanári büszkeséggel mutatva rá, hogy a humor, de nevezhetjük akár komikumnak is – lám, ennek az éneknek az elemzése is ezt bizonyítja – természetesen nagyon is fontos műfaji alkotórésze az eposznak.

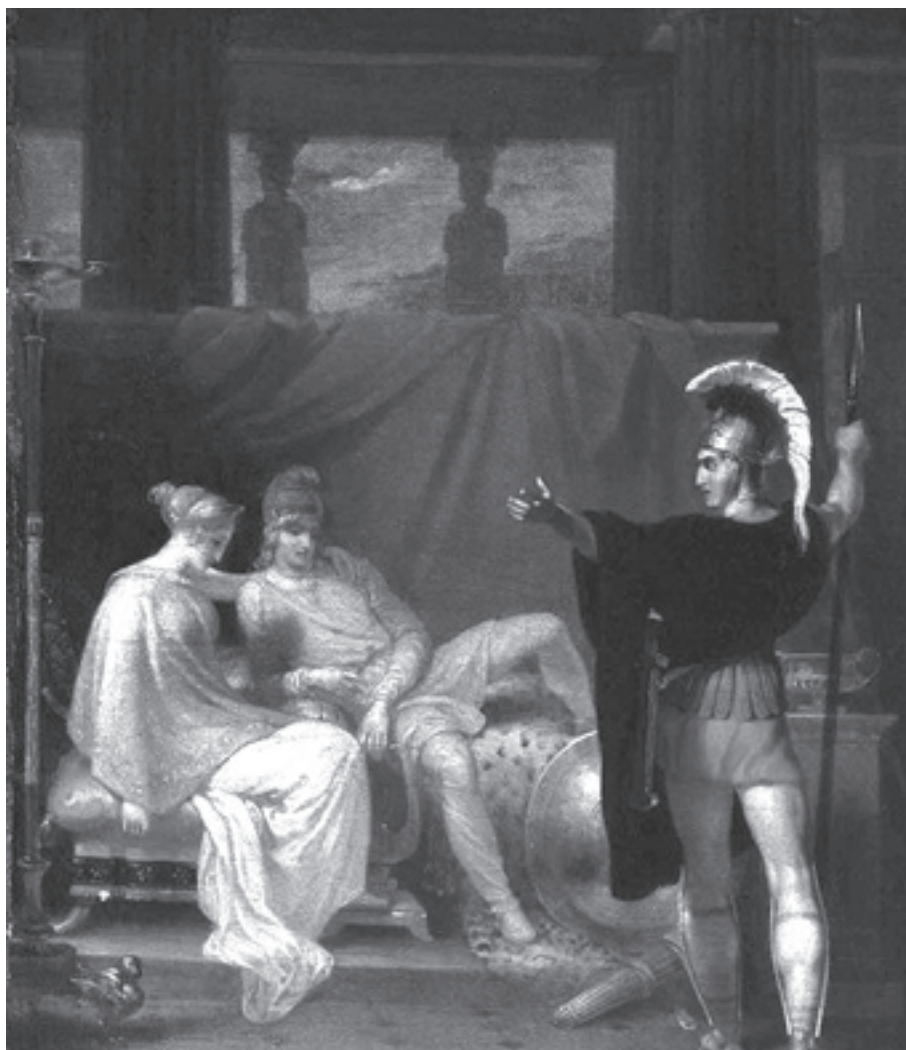
De őszintén szólva mindig zavart valami az egyébként – azt remélem – logikus elemzésemben, az *Ilias* harmadik énekének mint az eposz humor- és komikumforrásának bizonyításában. Paris. Mégiscsak ő volt az istennői szépségverseny istenek kiválasztotta döntőbírája, ő volt a trójai háborút kiváltó ösbűn elkövetője, és ő volt Achilleus megölője. Nem utolsósorban pedig – s ezt éppen az *Ilias* fentebb idézett szöveghelyei bizonyítják, ő – az eposz sok más hősével együtt – a csatamező hőstettekkkel is jellemezhető harcos hőse! De akkor miért is állítja be őt Homéros ennyire – mondjuk ki! – mulya, gyáva, szélsőségesen harcképtelen alaknak? Ráadásul az eposz első harci jelenetében látjuk őt ebben a reá nézve egyáltalán nem hízelgő jelenetsorban, amikor még semmi sem történt a csatamezőn, most kezdődik (*kezdődne*) a trójai háború eposzi bemutatása. Nyersen fogalmazva: miért nevezteti ki mindenkori közönségével – velünk is! – Homéros Parist (és persze egészen más okokból, de Menelaost is)? Paris csatamezőn bemutatott csetlésen-botlásán a *rhapsodosok* közönsége vagy az eposz olvasói, meggyőződés, minden

korban felhőtlenül nevettek-nevetnek. Ellenállhatatlan, remek poénok tárháza a boccacciói történetlezárás. Egy komédiai toposzjelenet forrásánál vagyunk, amikor a megmagyarázhatatlanul eltűnt szerelmi vetélytársát őrzöngve kereső Menelaost és az eközben Helenével szerelmeskedő Parist látjuk. És mégis.

„Tragédiának nézed? nézd legott / komédiának, s mulattatni fog” – mondja Madách Lucifere a konstantinápolyi színben Ádámnak.²¹ Fordítsuk le/át Homéros Paris–Menelaos-jelenetere e Madách-sort, s olvassuk újra az éneket egy játékos „Komédiának nézed? nézd legott tragédiának, s mulattatni fog!” gondolat jegyében! Vagyis mi lenne, ha *komolyan*, a komikus-ironikus mozzanatok és hangsúlyokat zárójelbe téve olvasnánk minden mondatot, kifejezést, szót, amelyet a harmadik ének szereplői mondanak, s így próbálnánk megérteni a szituációkat, a hősök tetteinek és szavainak mozgatórugóit, az összeecsapásokban résztvevők jellemét?

Kezdjük a harmadik ének nyitóképével, vegyük újra szemügyre a trójai sereg élén valóságos fegyverzet-arszenálban az ellenségre viharként támadni akaró Parist. Már itt fel kellett volna tűnjön, hogy ilyen felszerelésben egyszerűen nem lehet harcolni! Két dárda, kard, íj, párdúcubór, ehhez még ordítás; nem, ha harcra kerülne sor, ez a rengeteg fegyver csak útban lenne – miközben ennek a Parisnak nincs se pajzsa, se vértje, se sisakja... –; ilyen harcba indulás egyszerűen nincs! A magára vett fegyverraktár egyrészt nagyon *sok*, másrészt ebben az összeállításban felhasználhatatlan, semmire nem jó! Milyen fegyvernemben vívna meg Paris az ellenséggel?! Íj? Ehhez le kellene tennie a két dárdát, meg a kardot. Kard? Hová teszi a dárdáit, meg az íját? Dárda? Hogyan lehet elhajítani egyszerre két dárdát? Nézzünk szét a csatamezőn, nincs az *Ilias*ban egyetlen hős, aki két dárdával indulna a csatába! Az is kérdéses, vajon miért éppen Paris az első trójai hős – ráadásul serege élén rohanó *hadvezérként!* –, akit az eposz szerephez juttat. Ilyenek a trójai harcosok, hősök? S ha gyanúsak tűnt ez a nyitókép, Paris és csatára való készülésének bemutatása, nem ér csalódás minket Paris megfutamodását látva, amikor megpillantja Menelaost, amint az harcszekeréről a földre ugrik.

Paris készült erre az – esztelen és esélytelen – hőstetre, ahogyan készül Hektór is a huszonkettedik énekben, amikor ugyan tudván tudja, hogy teljességgel reménytelen felvennie a harcot a bosszúszomjas, őrzöngő Achilleusszal,²² mégis a várfalakon kívül marad, hogy ezzel megvédje Tróját: feláldozza magát, hősi halált hal városáért, szeretteiért, népéért, mert tudja, hogy az ő megölése a legyőzhetetlen ellenfél célja, nem pedig Trója

2. kép. Hektór szemrehányásokkal árasztja el Parist (*Ilias* VI. 325–368).
Richard Cook, 1808

elpusztítása (XXII. 99–130). Tehát ott áll a falakon kívül, „*töpreng és vár* (XXII. 131), *Achilleus meg jött közelébe*” (XXII. 132). És ekkor:

Megremegett Hektór, amikor meglátta, bevárni már nem merte, a várkapu mellől félve futott el. És Akhilleusz, gyors lábában bizakodva, rohant rá. Ilias XXII. 135–137

A végeredményt ismerjük. Ugyanakkor a szakirodalomban nem tulajdonítanak jelentőséget annak, hogy – szigorúan az eposz idő- és történetkeretén belül! – Hektór önfeláldozásával igenis elérte célját: hősi halálvállalásával – *hic et nunc* – megmentette Tróját a pusztulástól. Az *Ilias* záróképe nem Trója eleste, még csak nem is Trója ostroma, hanem a hazáját élete árán megmentő Hektór siratása, a Nagy Hős eltemetése (XXIV. 783–804).

Paris a harmadik énekben pontosan ugyanazt teszi, amit Hektór, Trója legnagyobb hőse a huszonkettedik énekben: a háború tizedik évében megkísérli megmenteni városát. Felajánlása, hogy megvív Menelaossal egy kilátástalan párviadal teljesen illogikus vállalása, a biztos halálba indulás. Mindenki pontosan tudja, ő maga pedig a legjobban, hogy semmi esélye

Menelaos ellen – miként Hektórnak sem lesz szemernyi esélye Achilleusszal szemben.

Természetesen az, amit Paris felvet Hektórnak – hogy párviadaluk (mármint a Menelaossal megvívandó összecsapás) győztese vigyen mindent, nőt, kincseket, a háborúnak pedig legyen ezzel vége, görögök és trójaiak ezentúl éljenek békében egymással –, remek megoldás lenne az immár tíz éve tartó, mindkét oldalon rengeteg szenvedést okozó háború lezárására. Csak hát jóval korábban is meg kellett volna ennek az ötletnek születnie valakinek a fejében – ha nem is feltétlenül Pariséban, ahogy most történt, de mondjuk egy jós – Kalchas vagy Helenos – igazán rájöhetett volna erre a pofonegyszerű, minden szempontból logikus megoldásra.

Hosszú előkészületek után (szemléltetés a falról, a görög vezérek leírása, bemutatása Priamosnak, Paris és Menelaos beöltöztetése a harcra, III. 121–323) jutunk el az összecsapásig, s az a fent részletesen leírt, Paris számára csúfos és megalázó eredménnyel zárul. Menelaos pontosan úgy bánik el Parisszal, ahogyan majd Achilleus fog Hektórral, így e két, görög győzelemmel végződő párviadal mintegy keretbe foglalja az *Ilias* cselekményét.

Csakhogy a keretet alkotó jelenetek közötti szerkezeti azonosságok egy ponton véget érnek: két trójai-görög párviadal, mindkét esetben a harci cselekmények, a háború lezárása a tét, a trójai fél párviadalt vállaló elszántsága mögött az áll, hogy bár teljességgel esélytelen, halálával, önfeláldozásával megvédje hazáját. De csak egyikük éri el célját, Hektór.²³ Paris is eljut addig a pontig, hogy ellenfele már készülhet halálos csapást mérni rá, mi több, ő háromszor is eljut e rettenetes pillanathoz: Menelaos dárdája, majd kardja, végül pusztá keze egyenként is elég lenne, hogy megölje, de mindhárom alkalommal megmenekül a végtől: először mintha saját ügyességének köszönhetően történne így, az utolsó pillanatban elhajol a pajzsán, vértjén, ingén behatolt dárda elől, „ám Paris elfordult s kikerülte az éjszínű véget” (III. 360), amikor pedig másodszor Paris sisakjára lecsapó kardja *három- s négyfele törlik*, Menelaos tudja, utólag pedig pontosan meg is érti, milyen hatalomnak köszönheti ezt a kudarcot:

*Zeusz atya, nincs nálad pusztítóbb az isteni égben:
hittem már, hogy Alexandrosz bűnhődik a bűnért:
s íme, a kard eltört a kezemben, s hasztalanul szállt
markomból kelevézem is, őt nem ütötte keresztül.*

Ilias III. 365–368

Végül, a harmadik próbálkozásnál, pontosabban gyilkolási kísérletnél, amikor pusztá kézzel támad Parisra, már sikerül a földre tepernie és sisakjánál fogva vonszolnia a görög tábor felé a minimális ellenállásra is képtelen ellenfelét, ám korai meg diadalmámora, mert:

*elvonszolja talán, s nyer is evvel fényes örök hírt,
Aphrodité, Zeusz lánya ha nem veszi észre azonnal,
és a leölt bika bőrét el nem tépi [Paris] állán:
hát izmos keze így csak üres sisakot ragadott el.*

Ilias III. 373–376

Tehát Zeus és Aphrodité. Két isten együttes erővel akadályozta meg, hogy Menelaos bosszút álljon a csábítón, a feleségét elrabló Parison. De ne feledjük, ez nem Paris akarata szerint alakult így, számára ez az énekvégi (III. 440–448) *szerelemnek örülés* egyúttal harcos hőssé válási kísérletének bukása is.

Csekély vigasz lehet Paris számára, de mi azért emeljük ki összefoglalásul, hogy az *Ilias* harmadik éneke arra is bizonyíték, hogy az eposz értékvilága sokkal gazdagabb annál, semhogy a pozitív erények számbavételekor megelégedhetnénk a harcos hős erényeinek felsorolásával. A szépség, a helenéi szépség éppúgy, mint ez esetben éppen a férfiszépség, lám, a hőseposzban is szerephez jutható érték. Paris nők elcsábítására-elrablására-megszöktetésére való képességének története tehát nem idegen test az eposzban, hanem megörökítésre, elgondolkodásra és az örök emlékezet számára megőrzésre érdemes, hősi erény.

Jegyzetek

- 1 A görög hős-fogalom mindmáig legalaposabb elemzése: Nagy 1979.
- 2 *Ilias* IV. 394.
- 3 *Ilias* II. 484–760, a hajókatalógus részletes elemzése: Hope Simpson–Lazenby 1970.
- 4 *Ilias* II. 517–518.
- 5 *Ilias* II. 659. Neki külön története is van, s az nem igazán hős, mivel *derék nagybátyját megölte s menekülnie kellett...* II. 661–664, lásd Kirk 1985, 226–227.
- 6 Buxton 2022, 157–186.
- 7 *Ilias* XIII. 660–671.
- 8 Akinek talpába fűródott nyílvevesszője: *Ilias* XI. 369–382, vö. Kirk 1993, 267–269.
- 9 Az *Ilias*-szöveghelyeket Devecseri Gábor (Budapest, 1967) fordításában közlöm.
- 10 *Ilias* XI. 400.
- 11 *Ilias* XV. 341.
- 12 *Ilias* XXII. 430–436.
- 13 Whatelet 1988, 818–826.
- 14 *Bibliothéké* III. 10, 8; 12, 5.
- 15 Euripidész *Andromaché* 294–298, *Trójai nők* 921, Pausanias X. 12, 1, Cicero *De divinatione* I. 21.
- 16 Ovidius *Metamorphoses* XI. 749–759.
- 17 *Ilias* III. 17–18.
- 18 *Ilias* III. 15, 30, 37, 58. Vö. Wathelet 1988, 814–818.
- 19 XXIV. 217.
- 20 *Ilias* III. 86–94.
- 21 Madách Imre: *Az ember tragédiája. Hetedik szín*. Az eretnekek egyetlen *i* betűért vállalt halálbüntetés-vállalásán elborzadó, hitetlenkedő felkiáltása – „hát egy *i* miatt is / mehetni illy elszántan a halálba? / Mi akkor a magasztos, nagyszerű?” – *mutatis mutandis* pontosan illik Paris Menelaos elleni, párviadalra való kiállítására.
- 22 Shannon 1975, 24–28. Achilleus alakja és fegyverei a vázaábrázolásokon is hangsúlyozottan egyedülálló, kiemelkedő harcos erényeit emelik ki: Lowenstam 1993.
- 23 Fenik 1968.

Bibliográfia

- Buxton, R. 2022. *The Greek Myths that Shape the Way We Think*. London.
- Fenik, B. 1968. *Typical Battle Scenes in the Iliad: Studies in the Narrative Techniques of Homeric Battle Description*. Wiesbaden.
- Hope Simpson R. – Lazenby, J. F. 1970. *The Catalogue of Ships in Homer's Iiad*. Oxford.
- Kirk, G. S. 1985. *The Iliad: A Commentary. Vol. I., Book I–IV*. Cambridge.
- Kirk, G. S. 1993. *The Iliad: A Commentary. Vol. III., Book IX–XII*. Cambridge.
- Lowenstam, S. 1993. „The Arming of Achilleus on Early Greek Vases”: *ClAnt* 12, 199–218.
- Nagy, G. 1979. *The Best of the Achaeans: Concept of the Hero in Greek Poetry*. Baltimore.
- Whatelet, P. 1988. *Dictionnaire des Troyens de l'Iliade. I–II*. Liège.
- Shannon, R. S. 1975. *The Arms of Achilles and Homeric Compositional Technique*. Leiden.